

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 11 • sayı / issue: 22 • aralık / december 2024 • 351-375

ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.1600502

MUHAMMED EBÛ ZEHRE'YE GÖRE KUR'ÂN KISSALARININ ÖZGÜN YÖNLERİ

The Originalities of the Qur'anic Parables According to Muhammad Abû Zahra

Mehmet YAŞAR

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye orcid.org/05rsv8p09

Assoc. Prof., Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences Department of Tafsir, Canakkale, Türkiye

✉ mehmetyasar1985@hotmail.com orcid.org/0000-0003-3520-5973

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25.06.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 09.10.2024

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

” Atıf / Cite as: Yaşar, Mehmet. “Muhammed Ebû Zehre'ye Göre Kur'ân Kissalarının Özgün Yönleri”. *Mütefekkir* 11/22 (2024), 351-375. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1600502>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This article is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

MUHAMMED EBÛ ZEHRE'YE GÖRE KUR'ÂN KISSALARININ ÖZGÜN YÖNLERİ

Öz

Geçmişten günümüze kadar Kur'an kıssaları üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu alanda özgün fikirleriyle ön plana çıkan Muhammed Ebû Zehre'de (ö. 1394/1974) bunlardan biridir. O kıssalar konusunu teorik açıdan tartışmakla kalmamış, âyetlerin yorumlanmasındaki pratik etkilerine de yoğunlaşmıştır. Çalışmada onun kıssaların üslûbuna, konuyu aktarım biçimine, mesajlarının içeriğine yoğunlaştığı görülmüştür. Onun nazarında kıssaların, vahyin Allah'ın kelâmı olduğunun kanıtı olarak sunulmasının yanı sıra, tarihte yaşanmış gerçek olayların devam eden izlerinin hatırlatılması üzerinden dersler verilmesi gibi gayeler barındırdığı anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra onun Kur'an'ın, kıssalar üzerinden semavî dinlerin ortak noktalarından bazılarını vurguladığını savunduğu ve bunların neshe tâbi tutulamayacağına altını çizdiği görülmüştür. Ebû Zehre'nin bazı kıssaların tekrarını, İslâm düşünce sisteminin zihinlere yerleşmesi ve bu düşüncelerin pratiğe yansması için gerekli gördüğü çalışmada tespit edilen bir diğer noktadır. Ebû Zehre'nin Kur'an kıssalarının beyânî, i'cazî, tarihî, gaybî, lugavî, fikhî boyutları olduğunu ve birçok Kur'an kıssasının bu zaviyeleri içerdiğini savunduğu ve bu yönleri başarılı bir şekilde ortaya koyduğu örnekler üzerinden ele alınmıştır. Bu çalışma, kıssaların özgün yönlerini ortaya koymak ve âyetlerin anlaşılmasındaki etkisini belirlemek adına, Ebû Zehre'nin kıssalara yaklaşımının tespiti üzerinedir. Bu bağlamda onun Kur'an kıssalarının beyânî, i'cazî, tarihî, gaybî, lugavî, fikhî boyutlarını eserlerindeki pratik örneklerle nasıl somutlaştırdığına odaklanılmıştır. Bu çalışmada, Ebû Zehre'nin *Zehretü't-tefâsîr* adlı tefsirinden ve Kur'an kıssalarını ele alan diğer eserlerinden istifade edilerek, nitel araştırma yönteminin doküman inceleme modeli kullanılarak, onun kıssaları ele alış yöntemine dair tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an Kıssaları, Tarihsel Gerçeklik, Zehretü't-tefâsîr, Ebû Zehre.

The Originalities of the Qur'anic Parables According to Muhammad Abû Zahra

Abstract

Many studies have been carried out on Qur'anic parables throughout the history. Muhammad Abû Zahra (d. 1394/1974), known for his original ideas in this field, is one of them. He not only discussed the parables theoretically, but also focused on their practical effects on the interpretation of the verses. In this study, it was observed that he concentrated on the style of the parables, the way they conveyed the subject, and the content of their messages. In his view, it was understood that the parables, in addition to being presented as proof that revelation is the word of Allah, have the purpose of giving lessons through reminding the ongoing traces of real events in history. In addition, he argues that the Qur'an emphasizes some of the common points of the Abrahamic religions through parables and underlines that they cannot be subjected to annulment. Another point of the study is that Abû Zahra considers the repetition of some parables necessary for the Islamic thought system to settle in the minds and for these thoughts to be reflected in practice. Abû Zahra argued that the Qur'anic parables have declarative, i'jazî, historical, unseen, linguistic, and jurisprudential dimensions and that many Qur'anic parables contain these aspects. Furthermore, he successfully demonstrates these aspects through examples. This study focuses on the determination of Abû Zahra's approach to parables in order to reveal the unique aspects of parables and to determine their effect on the understanding of verses. In this context, it focuses on how he concretized the declarative, i'jazî, historical, unseen, linguistic, and jurisprudential dimensions of Qur'anic parables with practical examples in his works. In this study, by making use of Abû Zahra's tafsir *Zahrat al-tafâsîr* and other works dealing with Qur'anic

parables, the document analysis model of the qualitative research method was used to make determinations about his method of dealing with parables.

Keywords: Tafsir, Qur'anic Parables, Historical Reality, Zahrat al-Tafāsīr, Abū Zahra.

GİRİŞ

Kur'ân'ın önemli bir bölümünü oluşturan kıssalar, Kur'ân'ın vermek istediği mesajların anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Vahyin nâzil olduğu dönemde ve Hz. Peygamber'in davet sürecinde yine kıssaların belirgin etkisi olmuştur. Özellikle Mekke döneminde nâzil olan âyetlerde peygamberlerin kıssaları üzerinden şirk düşüncesinin yanlışlığı eleştirilmiştir. Kıssalar, geçmişte tevhide terk edip, şirkin karanlığını tercih eden toplumların karşılaştıkları azap tabloları üzerinden müşriklerin zihin dünyalarında derin izler bırakmıştır.¹ İnananlar açısından ise kıssalar, Allah'ın müminleri yalnız bırakmayacağı ve kendisine tabi olanların her zaman yanında olacağı mesajını somut örneklerle ortaya koymaktadır. Benzer şekilde kıssalar aracılığıyla müşriklerin amelî hastalıkları eleştirilmiştir. Örneğin Allah bahçe sahibi kardeşlerin başından geçen kıssayı aktararak mal ve servet üzerinden dine karşı böbürleneni hedef almış ve servetin geçici olduğunu, asıl olanın ise yardımlaşma olduğunu ortaya koymuştur.²

Medine'de nâzil olan âyetlerde muhatapların durumunun gözetildiği gerçeği dikkat çekmektedir. Muhatap kitlenin çoğunlukla Ehl-i Kitap'tan müteşekkil olması sebebiyle, geçmişte atalarının yaptıkları yanlışların tekrarlanmaması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Bu bağlamda dönemin muhataplarının küfürlerinde ısrarcı olmalarının onlara bir şey kazandıramayacağı ortaya konulmuştur. Netice itibarıyla kıssalar, her iki dönemde de âyetlerin yer verdiği tarihi hadiselerin ibret yönünü ön plana çıkarmasının yanı sıra Kur'ân'ın, Allah'ın kelâmı olduğu gerçeğini de vurgulamıştır. Zira kıssalar vesilesiyle aktarılan tarihi hadiseler Hz. Peygamber'in muttali olmamasına rağmen, Kur'ân'ın bunları ayrıntılı bir şekilde aktarması, onun Allah'ın kelâmı olduğunun kanıtlarından birisidir. Dolayısıyla da Kur'ân'ın hakikatlerinde herhangi bir şüpheye yer bulunmaz.³

Kıssaların geçmişteki hadiseleri aktarırken tevhide merkeze alması, zaman ve mekânı aşan mesajlar içermesi birçok açıdan muhataplarını etkilemiştir. Başka bir ifadeyle Kur'ân, aktardığı kıssaların teferruatlarına değil, ibret alınacak belli kesitlerine odaklanmıştır.⁴ Bu yönüyle kıssaların izleri ve etkisi nüzûl ortamıyla sınırlı kalmamış, evrensel bağlamda her muhatabı

¹ Şirkle ilgili bk. Şuayip Karataş, "Kur'ân'da Tevhidin Zıttı Olarak Şirk Kavramı", *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu* (İstanbul: Nida Akademi, 2019), 1/199-222.

² Bu konuda bk. Halil Aldemir, "Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011), 199.

³ Musa Bilgiz, "Kur'an-ı Kerim'in Bazı Özellikleri", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 189.

⁴ Konuyla ilgili bk. İdris Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", *Diyanet İlmî Dergi* 32/4 (1996), 63-67.

etkisi altına alabilmiştir. Kur'ân'ı tefekkür eden⁵ her bir insanın Allah'ın kelâmından nasiplenecek yönler bulması bu bağlamda mümkündür.

Kıssalar, birçok çalışmaya konu olmuştur. Bazı araştırmacılar, Kur'ân kıssalarını çok yönlü, derinlemesine ele almış, bazıları ise kıssaların belli konularına yoğunlaşmıştır. Kur'ân kıssalarının kendine özgü yapısı ve içerdiği derinlikli mesajlar bu konuda yapılan çalışmaların sürekliliğini sağlamıştır. Zamanla bu alan bir Kur'ân ilmi halini almış ve "Kıssatü'l-Kur'ân" ismiyle terimleşmiştir.⁶

Kıssalar tarih, gaybî bilgiler, îcâz, üslûp, beyân, tekrarlar gibi birçok meseleyle doğrudan ilişkilidir. Kıssaların bu konularla ilişkili olduğu ve farklılaştığı yönlerin incelenerek ortaya konulması Kur'ân'ın kıssalar konusundaki özgünlüğünü yansıtmaya açısından önem arz etmektedir. Muhammed Ebû Zehre *Zehretü't-tefâsîr*⁷ ve *el-Mu'cizetü'l-kübrâ* adlı eserlerinde bu alana dair görüş bildiren isimlerden biridir. Muhammed Ebû Zehre'ye göre kıssa⁸, "Geçmiş ümmetlerden haber vermektedir." Ona göre kıssaların tarihi gerçekliği mevcuttur.⁹ Esasında geçmiş konu edinen kıssaların tarihi gerçekliği noktasında çalışmalar yapan âlimler arasında farklı kanaatler hasıl olmuştur.¹⁰ Nitekim bunlardan birisi olan Halefullah, Kur'ân'ın aktarmış olduğu kıssaların gerçekte de vuku bulmuş olaylardan müteşekkil olmasının zorunlu olmadığını, bu kıssaların sembolik anlamlar taşıdıklarını savunmaktadır. Halefullah ve bu düşüncede olanlar,¹¹ Kur'ân kıssalarının hak olduğuna vurgu yapan âyetlerin, kıssaların tüm ayrıntılarının tarihsel gerçekliğine vurgu yapmadığını savunmaktadırlar.¹² Ancak bu görüş, çoğunluğu oluşturan âlimler tarafından kabul görmemiştir. Ayrıca batılı bazı yazarlar kıssalarda bazı tarihi çelişkilerin olduğu iddiasından hareketle İslâm'ı hedef almışlardır.¹³ Ancak tüm bunlara rağmen Kur'ân kıssalarından istifa-

⁵ Kur'an'ın tefekküre dair önemli kavramları ve bunların yansımaları hakkında bk. Sadık Kılıç, "Kur'ân'da Tefekkürün Semantik Evreni", *Diyanet İlmî Dergi* 54/4 (2018), 41-86.

⁶ Abdulhamit Birışık, "Kur'an İlimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 19/1 (2006), 35.

⁷ Ebû Zehre'nin tefsiri hakkında bilgi için bk. Muhammed Yılmaz, "Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsiri", *Diyanet İlmî Dergi* 51/1 (2015), 13-31.

⁸ Kıssa kavramı hakkında bilgi için bk. Mustafa Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 71-75.

⁹ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr* (b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.), 7/3879.

¹⁰ Kur'an'daki kıssaların tarihi gerçekliği ve kıssaların 'hak' olarak isimlendirilmesiyle ilgili değerlendirmeler için bk. Soner Aksoy "Tarihsel Gerçeklik Tartışmasının Bir Parçası Olarak Kur'an'daki Kıssaların 'Hak' Olarak Nitelendirilmesinin Anlamı ve Mahiyeti", *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2024), 537-571.

¹¹ Mustafa Öztürk, tüm kıssaların tarihsel gerçekliğini kabul etmeyen birçok kişiye değinmekte ve bunun Halefullah ile sınırlı olmadığını belirtmektedir. Konuyla ilgili bk. Mustafa Öztürk, "Demitolojizasyon ve Kur'an", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2004), 1-27.

¹² Bu konuda bk. Muhammed Ahmed Halefullah, *el-Fennü'l-Kasasî fi'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: y.y., 1951), 51; 209-211; İlhami Güler, "el-Hakk' Kavramının Kur'an'daki Dinî-Ahlâkî İçeriğinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 207.

¹³ Şehmus Demir, "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an

de etme noktasında İslâm bilginleri büyük hassasiyet göstermişlerdir. Öyle ki Kur'ân'daki kıssaları, birçok hükmün anlaşılmasında istinbat kaynağı olarak değerlendiren âlimler dahi bulunmaktadır.¹⁴

Klasik dönemde kıssaların gerçek olduğu noktasında bir fikir birliği dikkat çekmektedir. Modern dönemde ise Halefullah gibi kıssaların gerçekliğine kuşkuyla yaklaşanlar olsa da bu düşüncenin çok fazla müntesibinin olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Kur'ân âyetlerinin açık bir şekilde kıssaların hakikat merkezli olduğunu vurgulaması bu düşünceyi zayıflatmaktadır. Ayrıca Kur'ân'da kıssaların "nebe', enba, hadîs, darabe, mesel, zikir" gibi kavramlarla kullanımları mevcuttur.¹⁵ "Bu durum kıssaların bir vahiy mahsulü olduğunu ortaya koymaktadır."¹⁶ Ebû Zehre de Kur'ân kıssalarının gerçekte vuku bulmuş tarihî olaylar olarak görmektedir. Bu bakış açısıyla o, Halefullah'ın aksine¹⁷ kıssaların gerçekliğini kabul etmektedir.¹⁸ O, birçok âlim gibi¹⁹ "İşte bunlar gerçek haberlerdir"²⁰ âyetinin, anlatılan kıssaların gerçek olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir. Zira âyet, birçok tekitle zikredilmiştir. Dolayısıyla kıssaların hakikati şüpheye mahal bırakmayacak derecede açıktır.²¹ Bu çalışma Ebû Zehre'nin kıssaların beyânî yönü, tekrarlar mevzuu, kıssaların temel gayeleri ve üslûbuna dönük yaklaşımını ve tespitlerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Kıssalar üzerine geçmişten günümüze birçok çalışma yapılmıştır. Bu makalede de klasik ve modern çalışmalardan istifade edilecektir. Bu çalışmanın mevcut çalışmalardan farkı, kıssalar konusunun Ebû Zehre'nin bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Onun tefsirinde bu konuyu çok ciddi anlamda detaylandırması, âyetler ışığında kıssaların bütüncül yönlerini ortaya çıkarma gayesi içerisinde olması

Kıssalarının Tarihî Gerçekliği", *İslâmî İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 1108-109.

¹⁴ Bu konudaki tartışmalar ve yaklaşımlarla ilgili bk. Abdullah Acar, "Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'ân Kıssaları", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 10 (2007), 97-151.

¹⁵ Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 35; Kara, Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 74-75.

¹⁶ Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", 35.

¹⁷ Muhammed Ahmed Halefullah, açık bir şekilde kıssaları, Kur'an'ın bir anlatım tarzı olarak görmekte ve tarihî gerçekliğini reddetmektedir. Bu konuda bk. Halefullah, *el-Fennü'l-Kasasî fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 51, 209-211.

¹⁸ Muhammed Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ* (b.y.: Dârü'l-Fikr el-Arabî, ts.), 262. Ayrıca Kur'an kıssalarının gerçekliği hakkında bilgi için bk. Demir, "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği", 103-122; Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", 35.

¹⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Galib el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 6/476; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 2/55; Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 29/112; Muhammed Müttevelli eş-Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî* (b.y.: Metabiu Ahbârî'l-Yevm, 1997), 3/1521.

²⁰ Âl-i İmrân 3/62.

²¹ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 3/1254.

ve konuyu tefsirinin temel özelliklerinden biri haline getirerek bu meseleyi çok yönlü incelemesi onun bakış açısının bilinmesi önemli kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında esasında Ebû Zehre, tefsirinde ve ilgili eserlerinde kıssaların tüm boyutlarını âyetler ışığında anlama gayesi içerisinde. Bu bağlamda aynı zamanda bir tarihçi kimliğine de sahip olan yazarın, modern dönemde kıssalarla ilgili tartışmalarda hangi perspektifte yer aldığı ve kıssaların İslâm düşüncesindeki konumuna dair tespitlerinin ne olduğunun bilinmesi büyük bir önem taşımaktadır. Çalışmada nitel araştırma yönteminin doküman inceleme modeli kullanılarak onun tefsiri ve bu alanla irtibatlı eserleri analiz edilecek ve böylelikle kıssalar mevzusuna dair tespitleri bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. KUR'ÂN KISSALARININ TAŞIDIĞI GAYELER

Ebû Zehre'ye göre Kur'ân kıssaları yalnızca tek bir gayeyi ortaya koymak üzerine varid olmamıştır. Bu nedenle kıssaların çok sayıda farklı gayesi ve özgün yönleri mevcuttur. O, "*Muhakkak ki biz, düşünüp ders alsınlar diye insanlar için bu Kur'ân'da her türlü örneği ortaya koyduk.*"²² âyetinden hareketle kıssaları, Kur'ân'ın beyan şekillerinden ve anlatım tarzındaki zenginliğinden bir parça olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda o, Kur'ân kıssalarının her birinin, çeşitli ibretler içerdiğini ifade etmektedir. Ebû Zehre, "*Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır*"²³ âyetinin açık delâletiyle Kur'ân kıssalarının asıl gayesinin ibret ve tefekküre sevk etmek olduğunu belirtmektedir. Ona göre Kur'ân, tarihî olayları bir amaç ve hedeften yoksun bir şekilde, dinleyicilerin keyifli vakit geçirmeleri için aktarma gayesi taşımaktan uzaktır, zira Kur'ân bir tarih kitabı değildir²⁴ ve tarihsel anlatı tarzını taşımamaktadır.²⁵ Aksine, Kur'ân'ın aktardığı birçok kıssada, alınması gereken dersi ön plana çıkardığını, tefekkür edilmesi gereken noktaya temas ettiğini, bu yönüyle de onun tarih üzerinden insanları terbiye ettiğini belirtmektedir. Ona göre kıssalar, geçmiş ümmetlerin halleri, dalâlet-hidâyet tercihleri, ahlâkî kişiliklerine dair önemli bilgiler ve dersler barındırmaktadır. Bu ibretler çok yönlüdür ve her bir ibretin kendine

²² ez-Zümer 39/27.

²³ Yûsuf 12/111.

²⁴ Muhammed İkbâl Kur'an'ın, bir tarihçinin sahip olması gereken ilkeler ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Ona göre Kur'an'ın yaşama ve zamana dair ortaya koymuş olduğu ilkeler, tarihe yaklaşım biçimini doğrudan etkilemekte ve yönlendirmektedir. Bu konuda bk. Muhammed İkbâl, *Tecdîdü't-tefkîrî'd-dînî fi'l-İslâm*, çev. Muhammed Yusuf Ades (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısırî, 1955), 263.

²⁵ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 9/4491; Muhammed İzzet ed-Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1383), 1/163. Bununla beraber araştırmacılar için Kur'an'daki tarihsel bilgi son derece önemli bir konu olmuştur. Bu konuda bk. Halil Ortakçı, "Vehb b. Münebbih'in Kur'an'a Dair Tarihî Rivayetleri", *Kur'an ve Tarih*, ed. Bedrettin Basuğuy vd. (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 76.

özgü bir muhatabı bulunmaktadır.²⁶

Ebû Zehre'nin Kur'ân kıssalarının en önemli misyonu olan ibret ve tefekkür yönüne temas etmesi, Kur'ân'ın ortaya koymuş olduğu bir gerçekliğin teyidinden ibarettir. Bu gerçeği başka âlimler de dile getirmektedir. Nitekim İbn Âşûr'a göre Kur'ân kıssalarının gayelerinin başında her bir kıssanın içerdiği derslerden ibretin alınması gelmektedir.²⁷ Diğer taraftan, Dihlevî'ye (ö. 1176/1762) göre Yüce Allah, kıssaları salt anlamda kullarını bilgilendirmek ve aktardığı tarihi olayların tüm ayrıntılarını öğretmek için aktarmamıştır. Asıl amaç, şirk ve günahların çirkinliğinin gösterilmesi, iman ile Allah'ın yardımının tezahürlerinin okuyucunun zihninde yer etmesini sağlamaktır.²⁸ Nitekim Kur'ân'ın birçok yerde ibret alınması için bu kıssaların aktarıldığını ifade etmektedir.²⁹ Ancak hangi konularda ve nasıl ibret alınması gerektiği meselesi, derin bir düşünceyi gerektirmektedir.³⁰

Ebû Zehre Hz. Peygamber'in teselli ve teskin edilmesini³¹, Kur'ân kıssalarının taşıdığı hikmetlerden biri olarak görmektedir.³² Kıssaların, kavmi tarafından zulme uğrayan ilk kişinin Hz. Peygamber olmadığını ortaya koyduğunu; önceki peygamberlerin de yalanlandığı gerçeğini ön plana çıkardığını ve böylelikle Hz. Peygamber'in üzülmemesi ve kendisini yalnız hissetmemesi gerektiğini vurguladığını belirtmektedir.³³ Ayrıca ona göre Kur'ân, geçmiş ümmetlerin bilgisini Hz. Peygamber'e aktararak, onun kalbini imanla kuvvetlendirmiş³⁴, ona ve mü'minlere etkili öğütlerde bulunmuştur.³⁵

Ebû Zehre, Kur'ân kıssalarının en önemli gayelerinden biri olan tevhid vurgusuna da atıfta bulunmaktadır. O, Kur'ân kıssalarının temel gayesinin tüm peygamberlerin ortak davası olan tevhid düşüncesini insanlara benimsetmek olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda her bir peygamber, çeşitli şekillerde Yüce Allah'ın uluhiyet ve rubûbiyyetine dair deliller ortaya koy-

²⁶ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 2/881; 6/2877.

²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/56.

²⁸ Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî, *el-Fevzü'l-kebîr fî usûli't-tefsîr*, çev. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî (Kahire: Dârü's-Sahve, 1987), 70.

²⁹ İlgili âyetler için bk. Yûsuf 12/7; el-Ankebût 29/15.

³⁰ Burhanettin Tatar Kur'an'dan alınması gereken ibreti, "İlâhî hakikatin tarihsel olaylar içinde nasıl tezahür ettiğini 'görebilme' ve ona 'tanıklık edebilme' şeklinde yorumlamaktadır. Konuyla ilgili bk. Burhanettin Tatar, "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar", *Milel ve Nihal* Dergisi 6 (2009), 109-110.

³¹ Örnek âyetler için bk. el-A'raf, 7/6; er-Ra'd 13/6; Hûd 11/100; Yusuf 12/111; Meryem 19/51.

³² Bu konuda bilgi için bk. Hasan Kılıç, "Modern Dönem Kıssa Teorisine İlişkin Bir Analiz: İzzet Derveze Örneği", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2024), 100.

³³ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 6/2877; Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî el-Gırnâtî, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzil*, thk. Abdullah el-Hâlidî (Beyrut: Şirketü Dârü'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1416), 1/15; Mehmet Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Kardelen Yay., 2013), 65.

³⁴ Hûd 11/120.

³⁵ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 7/3778.

muştur.³⁶ Ona göre kıssaların merkezini tevhidin oluşturması, inananlar ile inkâr edenlerin mücadele sahnelerinin de benzer olmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda kıssalar, geçmişte olduğu gibi her dönemde müminlerin bela ve musibetlerle karşılaşacağı gerçeğini de somutlaştırarak başta Hz. Peygamber olmak üzere tüm müminleri teselli etmektedir.³⁷ Örneğin Ebû Zehre'ye göre "Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, 'Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?' demeye başladılar"³⁸ âyeti buna örnektir. Burada anlatılan zor durum, mü'minleri o kadar sarsmıştır ki Hz. Peygamber ve mü'minler Allah Teâlâ'ya yakarıшта bulunarak yardım istemişlerdir. Ebû Zehre, bazı müfessirlerin aksine³⁹ ilgili âyette belli bir peygamberin kastedilmediğini belirtmektedir. Ona göre âyetteki "resul" kelimesi, bütün peygamberlere delâlet eden cins bir isimdir.⁴⁰ Zira tüm peygamberler, kavimlerini, batıl söylemlerine ve tehditlerine karşı hakka çağırmaya devam etmişlerdir. Ona göre Hz. Mûsâ, Hz. İbrahim, Hz. İsâ, Hz. Lût, Hz. Nûh kıssalarının her biri buna delâlet etmektedir. Yine Ebû Zehre'ye göre âyeti belli bir şahıs üzerinden somutlaştırmak doğru değildir.⁴¹ O, bu bakış açısıyla âyeti belli bir şahısla somutlaştırma çabalarının da yersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Esasen Ebû Zehre'nin, tarihi geçmişten günümüze kadar devam eden tevhid mücadelesinin merkezde olduğu bir zaman dilimi olarak yorumlaması, onun zikri geçen âyetteki *resul* ifadesini, belirli bir peygamberle sınırlandırmayı, anlamlı görmemesine neden olmuştur. Zira söz konusu âyet, Allah yolunda davetin meşakkatli bir süreç olmasının yanında bahsi geçen sürecin çeşitli şekillerde tekrarlanabileceği gerçeğini göstermektedir. Bu bağlamda âyette zikri geçen *resul* kelimesiyle, herhangi bir peygambere atıfta bulunulması ile âyetin, müminlerin geçmişten günümüze kadar devam eden zorlu bir mücadele içerisinde olduklarını gösteren bir örnek teşkil etmesi arasında⁴² ciddi bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Ebû Zehre'ye göre kıssalar sadece iman edenlere dönük mesajlar ba-

³⁶ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 3/1193; 6/2877.

³⁷ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 3/1193.

³⁸ el-Bakara 2/214.

³⁹ Âyeti belli bir peygamber bağlamında tefsir eden rivayetlerle ilgili bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423), 1/182; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, nşr. İbrâhîm Eттаfeyyîş (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1384), 3/35.

⁴⁰ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 2/676.

⁴¹ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 2/676.

⁴² Âyetin umum anlamına işaret eden tefsir yorumlarıyla ilgili bk. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Arabistan: Mektebetü Nizâr, 1419), 2/380; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 2/110; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâfî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-veciz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, nşr. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 1/288.

rındırmamaktadır. İnkâr edenleri de çok şiddetli ve etkileyici sahneler üzerinden uarmaktadır. Örneğin Ebû Zehre “(Eski) sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâlâ şu gerçek belli olmadı mı? Biz dileydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğrattırdık”⁴³ âyetinin, Mekke müşriklerine hitap ettiğini⁴⁴ belirtmektedir. Bu âyetle, Mekkeliler’in, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût ve Hz. Şuayb peygamberlerin kavimlerinin başlarına gelenlerin kendi başlarına gelmemesi için uyarıldıklarını söylemektedir. Bu kavimlerden bazıları yaşadıkları yerlerin altının üstüne getirilmesiyle helak olmuş, bazıları ise çetin bir rüzgarla yok edilmiştir. Zira ilgili âyetlerde bahsi geçen peygamberlerin kavimleri yakın bölgelerde ikamet etmiş ve hepsi helak olmuştur.⁴⁵ Ebû Zehre’ye göre geçmiş ümmetlerin karşılaştıkları cezaların Mekkeliler’e anlatılması, onların Allah’ın dinine karşı inkarlarıyla galip gelebileceklerini göstermekte ve ilâhî irade tarafından çepeçevre kuşatıldıklarını ortaya koymaktadır.⁴⁶

Ebû Zehre’ye göre kıssalardan anlaşılması gereken diğer bir nokta, deliller ışığında iman ettiği halde hevâ ve asabiyet duygularından dolayı küfre girenlerin, tekrar iman etmelerinin çok zor olduğu gerçeğidir. Ona göre böyle kimselerin iman edebilmeleri için içlerindeki asabiyet duygusundan tövbeyle kurtulmaları gerekmektedir. Ebû Zehre Kur’ân kıssalarının bu hakikati ortaya koyduğunu belirtmektedir. O, müşriklerle Yahudileri konu edinen âyetler üzerinden bu meseleye ışık tutmaktadır. Örneğin “Onlara Allah katından ellerindekini doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur’ân) kendilerine gelince onu inkâr ettiler”⁴⁷ âyetinin Yahudilerin içinde bulunduğu taassubu ortaya koyduğunu, onların müminlere karşı olan olumsuz ilişkilerine açıklık getirdiğini, hidâyetten yüz çevirip nifak ve küfrü tercih ettiklerini ortaya koyduğunu ifade etmektedir.⁴⁸ Ebû Zehre müşriklerin de benzer tavırlar içerisinde olduklarını söylemektedir. Âyetler, ne kadar etkili olursa olsun, duyguda bıraktığı tesir ne denli güçlü olursa olsun, kalbi ölmüş birinin Allah’a iman etmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Ona göre etkileyciliği zirvede olan ve duyguya hitap eden birçok âyet, geçmiş ümmetleri de uarmıştır. Ancak putperestler gerçeği bildikleri halde iman etmemişlerdir.⁴⁹

Ebû Zehre Kur’ân kıssalarının Hz. Peygamber’in risaletinin önceki peygamberler gibi hak olduğunun ortaya konulmasında büyük bir rolü olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber kendisine aktarılan kıssalar hakkında

⁴³ el-A’râf 100.

⁴⁴ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/432.

⁴⁵ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 6/2911.

⁴⁶ Ebû Zehre, *el-Mu’cizetü'l-kübrâ*, 170; Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 6/2876.

⁴⁷ el-Bakara 2/89.

⁴⁸ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 3/1305.

⁴⁹ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 6/2877.

bilgi sahibi olmamasını⁵⁰ bu gerçeğe örnek göstermektedir. Ebû Zehre'ye göre Kur'ân kıssalarının ümmî birine gönderilen kitapta zikredilmesi, başlı başına Kur'ân'ın i'câz yönlerindedir. Zira Hz. Peygamber'in ümmî olması ve anlatılan olaylara şahitlik etmemesine rağmen kıssalardan haberdar olması peygamberliğinin en büyük delillerindedir.⁵¹

Ebû Zehre kıssalarda güzel muamelenin teşvik edildiğini, nefislerin ve amellerin ıslah edilmesinin öneminin vurgulandığını, yeryüzünün ifsattan korunmasına ve ıslah edilmesine çağrı yapıldığını; tüm bunların Allah'a ibadetten sonra semavî dinlerin gerçekleşmesini istediği en büyük gayelerden olduğunu ifade etmektedir. Bu yüce amellerin kıssalar bağlamında zikredilip teşvik edilmesinin İslâm'ın kabullenilmesi açısından son derece etkili olduğunu belirtmektedir. Örneğin o, Hz. Şuayb kıssasına⁵² bu bağlamda yer vermektedir. Hz. Şuayb'ın inatlarına ve yüz çevirmelerine rağmen kavmiyle son derece güzel bir iletişim kurmaya çaba sarfettiğini,⁵³ onların iman etmeleri için tutarlı bir tavır sergilediğini belirtmektedir.⁵⁴ Ebû Zehre bu tespitiyle semavî dinlerin sadece tevhid bağlamında değil, insanların maslahatını ayakta tutan öğretiler noktasında da ortak gayelerde birleştiğini ortaya koymaktadır.

Kur'ân kıssalarının merkeze koyduğu konuların başında gelen başka bir meselenin ise adaletle bağlılık olduğunu belirten Ebû Zehre, bunun için de adaletin ne olduğunun bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre adaletin etkin olabilmesi için hâkimin hevadan uzak durması ve ilim üzerine olması gerekmektedir. Aksi halde kişi hüküm verirken adaletsizliğe düşecek ve bu durumda zulme sebebiyet vermesi kaçınılmaz olacaktır. O, Hz. Dâvûd kıssasına⁵⁵ bu bağlamda yer vermektedir. “...Dâvûd şöyle dedi: ‘Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle doğrusu sana karşı haksızlık etmiştir. Zaten aralarında ortaklık ilişkileri bulunanların çoğu birbirine haksızlık ederler...’”⁵⁶ âyetiyle ilgili olarak Ebû Zehre Hz. Dâvûd'un hükmünden üç dersin çıkarılması gerektiğini belirtmektedir: Bunlardan ilki, onun her iki davacıyı dinlemeden birinin lehine hükmetmesidir. Bu davranış, zulme sebebiyet verebilmektedir. Çıkarılması gereken ikinci ders, “Ortakların pek çoğu birbirine zulmederler” ifadesiyle Hz. Dâvûd'un hükmü genelleştirmesidir. Oysaki hâkim sadece kendisine aktarılan konuda hükmetmelidir. Ona göre âyette üzerinde durulan son nokta ise adil hükmün hevâdan uzak olmakla mümkün olduğu, zulme sebebiyet veren hükümlerin ise hevadan

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/44; el-Kasas 28/44.

⁵¹ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 170; Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 3/1193.

⁵² el-A'râf 7/85-87.

⁵³ Hûd 111/88-90.

⁵⁴ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 177.

⁵⁵ es-Sâd 38/21-26.

⁵⁶ Bilgi için bk. es-Sâd 38/21-26.

kaynaklı olduğu gerçeğidir. Bu yönüyle Kur'ân'ın Hz. Dâvûd'un hükmü üzerinden, adalet üzerine verilen hükmü, haksızlığa yol açan hükümden ayırdığını ifade etmektedir.⁵⁷ Söz konusu âyetlerin Kur'ân'ın beyanını yansıtan örneklerden olduğuna işaret eden Ebû Zehre, Allah'ın çeşitli kıssaları çok zengin ifade biçimleriyle aktararak muhatapları ikna ettiğini belirtmektedir.⁵⁸ Ebû Zehre'nin Kur'ân kıssalarının temel mesajlarından birinin adaletin tesisinin önemini ortaya çıkarmak olarak görmesi önemlidir. Özellikle de bunu peygamber kıssaları üzerinden ortaya koyması, mü'minlerin adaletin sağlanmasında ne kadar büyük bir sorumlulukla baş başa olduklarını göstermesi açısından anlamlıdır.

Ebû Zehre, kıssaların ortaya koymaya çalıştığı konulardan bir diğerinin de bazı hükümlerin beyan edilmesi olduğunu belirtmektedir. Ona göre Kur'ân ele aldığı bazı hükümlerin, hikmet ve gayelerini izah ederek hükmün neshe tabi tutulamayacağını ortaya koymakta ve âyetin muhkemliğini sağlamlaştırmaktadır. Böylelikle Kur'ân'ın, tüm semavî dinlerin hüküm tesisinde takip ettikleri ortak yönlerini vurguladığını ifade etmektedir. Zira Kâbil ve Hâbil kıssasını⁵⁹ bu bağlamda ele alan Ebû Zehre, kıssanın hasedin düşmanlığa yol açtığı ve bunun da birbirlerine en yakın olanlar arasında gerçekleştiği ve hasedin ilacının olmadığı gerçeğini somutlaştırdığını belirtmektedir. Ayrıca Kâbil'in Hâbil'i öldürüp pişman olmasının yeterli olmadığını, bu sebeple Allah'ın olayın devamında kısas hükmünü zikrettiğini⁶⁰ ve bu hükmün kıyamete kadar değiştirilmesinin de mümkün olmadığını ifade etmektedir. Zira bir kişiyi öldürenin tüm toplumu öldürmüş gibi olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu suça karşılık toplumu muhafaza eden kısas hükmünün konulduğunu söylemektedir. Ebû Zehre âyetin devamındaki *"Kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur"* ifadesinde kısasın hikmetinin açıklandığını ve gerekliliğinin açıkça ifade edildiğini belirtmektedir. Buna göre bu hükmün uygulanmasının ümmetin iyası olduğunun ortaya konulduğunu, bu sebeple kısasın tüm peygamberlerin uyguladığı bir hüküm olduğunun da altının çizildiğini iddia etmektedir.⁶¹ Ebû Zehre'nin kıssaların semavî dinlerin ortak hukuki yönlerini de ortaya çıkarma gibi bir gayesinin olduğunu zikretmesi, özellikle de buna örnek olarak kısas hükmüne atıfta bulunması ve bunun gerekliliğine dair tespitlerde bulunması önemlidir. Zira geçmiş ümmetlerde gerekli görülen kısasın -bazı ayrıntılardaki farklılıklarla birlikte- başka bir şeriatta gerekli görülmemesinin düşünülmeceği açıktır. Geçmişte çözüm olarak sunulan ve

⁵⁷ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 177.

⁵⁸ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 176.

⁵⁹ el-Mâide 5/27-31.

⁶⁰ el-Mâide 5/32.

⁶¹ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 177.

toplumun selametini sağlamada etkili bir yöntem olarak kabul görmüş bir hükmün kıssalarda zikri, semavî dinlerin bazı hukukî konularda da ortak yönlerinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ebû Zehre'ye göre İslâm düşüncesinin kıssalar üzerinden açıklanması kıssaların beyanî yönünün en belirgin olduğu konulardan biridir. Bu tespite göre Allah kıssalar üzerinden tevhid düşüncesini ve İslâm'ın hakikatlerini açıklığa kavuşturmaktadır. Örneğin Allah Hz. İbrahim kıssası üzerinden tevhidin, putlara karşı nasıl muzaffer olduğunu apaçık bir şekilde açıklamaktadır. Benzer şekilde Hz. Nûh kıssası üzerinden de tevhidin delilleri izah edilmesine rağmen⁶² dalâlet ehlinin, batılı tercih edebildiklerini, elçilerin tüm zorluklara rağmen sorumluluklarının bilinciyle hareket ettiklerini kıssaların ortaya çıkardığını belirtmektedir.⁶³ Ebû Zehre'ye göre Kur'ân'ın kıssalar bağlamında tevhidi ele alması okuyucuyu daha derinden etkilemekte ve okuyucu zikredilen hakikatlere karşı koyamaz hale gelmektedir. Bu da kişinin iman etmesine katkı sağlamaktadır.⁶⁴ Zira yaşanmış bir hadisenin tesiri daha etkili olabilmektedir. O bu tespiti Hz. Yûsuf kıssasını örnek vermektedir. Bu kıssayı ele alan âyetlerde⁶⁵ Hz. Yûsuf'un kadınların fitnesinden dolayı zindana atıldığını ifade edildiğini, âyetlerin hemen ardından zindana atılan iki kişinin rüyalarının te'vilini yapan Hz. Yûsuf'un merkezde olduğu başka bir sahneye geçildiğini belirtmektedir. Ancak Kur'ân'ın Hz. Yûsuf'un bahsi geçen kişilerin gördükleri rüyalarının tevilini aktarmadan önce onun, tevhidin önemini açıklayan izahlarına ve şirk düşüncesinin batıl olduğunu ortaya koyan sözlerine hızlıca geçiş yaptığını, bunun da kıssanın zarafet ve inceliğinin bir yansıması olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kıssanın bu şekilde sahnelenmesi, nefiste bırakacağı tesir bakımından daha etkilidir.⁶⁶

Ebû Zehre ayrıca Kur'ân'ın kıssalardaki anlatımlarla Ehl-i kitabın tevhide aykırı yanlışlarını da ortaya koyduğu görüşündedir. Örneğin Hz. İsrâ'yı konu edinen âyetlerin sıklıkla Hz. İsrâ'nın Allah'ın oğlu olmadığını ve bu düşüncenin yanlış olduğunu⁶⁷ vurguladığını ifade etmektedir.⁶⁸ Böylelikle Ebû Zehre Kur'ân kıssalarının sadece ibret için olmadığını, Kur'ân kıssalarının çıkarılması gereken derslerle sınırlı bir beyan olarak görülmemesi gerektiğini başka maslahat ve hedefler de içerdiğini örnekler üzerinden ortaya koymaktadır.

⁶² bk. Nûh 71/2-30.

⁶³ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 171.

⁶⁴ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 172.

⁶⁵ Yûsuf 12/35-40.

⁶⁶ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 172.

⁶⁷ Âl-i İmrân 3/59; en-Nisâ 4/171-12.

⁶⁸ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 172.

2. KUR'ÂN'IN BİR BEYAN TARZI OLARAK KISSALARIN TEKRARLANMASI

Kur'ân'da aktarılan kıssalara bakıldığında çoğunlukla bir kıssanın tek bir sûrede serpiştirilmediği ve çeşitli bağlamlarda ele alındığı görülmektedir. Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Lût gibi peygamberlerin kıssaları buna örnektir. Kur'ân'ın bir kıssayı farklı sûrelerde serpiştirmesinin en temel gerekçesi, kıssanın zikredildiği her bağlamda ulaştırılmak istediği farklı gayelerden ötürüdür. Bu sebeple de kıssaların tekrarı, aynı anlamın ve lafızların tekrarı şeklinde anlaşılmalıdır.⁶⁹ Bu konu son derece önemlidir. Bu sebeple de Kur'ân'da tekrarların mevcudiyeti ve gayelerine ilişkin çok çeşitli okumalar yapılmıştır.⁷⁰ Ebû Zehre'ye göre Kur'ân, çoğunlukla tek tarz beyan yönüyle ön plana çıkan fasih insanların, ifade biçimi ve tarzından farklı olarak çok özgün bir yapıya sahiptir. Örneğin belâgatte, güzel konuşma ve üslûpta ileri seviyede olanların bir kısmı çok zor konularda yazabilmektedir. Ancak bunların bir kısmı kolay konuları yazmakta bu denli mahir değillerdir. Bazıları şiirin farklı çeşitleri konusunda derinlikli yazabilmekte; bazıları ise sadece gazel tarzı şiirlerde mahirdir. Kimileri de siyaset konularında çok iyi bir düzeyde yazabilmekte, ancak başka alanlarda yazma noktasında ise vasat kalabilmektedirler. Ona göre bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ebû Zehre Kur'ân açısından böyle bir sınırlılığın söz konusu olmadığını belirtmektedir. Kur'ân belâgatın tüm çeşitlerinde en yüksek seviyededir. Örneğin Allah üst düzey bir belâgatle insanları uyurabildiği gibi aynı zamanda müjdeleyebilmektedir. Aynı şekilde Yüce Allah, insanları kevnî ve Kur'ânî âyetlerini tefekkür ve tedebbür etmeye davet edebilmektedir. Ebû Zehre'ye göre Kur'ân'da "sarfetme/beyan etme" bağlamındaki âyetler,⁷¹ bu gerçeğe işaret etmektedir. Zira Kur'ân, özlü sözlerle, hallerin beyanı ile âyetlerini açıklamıştır. Bu bağlamda ona göre Kur'ân, birçok amacı ve hedefi barındıracak içeriktedir. Şöyle ki; Kur'ân, üst düzey bir üslûp ve derinlikle insanlara tevhidî anlamdaki sorumluluklarını hatırlatmakta, onları uyarmakta, müjdelemekte, tefekkür ve tedebbüre davet etmektedir. Bir yandan da toplum düzenine dair genel ilkeleri ortaya koymaktadır. Kur'ân tüm bunları çeşitli üslûp ve ifade biçimleriyle yapmaktadır.⁷² Ebû Zehre Kur'ân'ın bu tasrif yönünün hem üslûpta hem de anlamda belirgin olduğunu ifade etmektedir. Manadaki tasrifin, Kur'ân kıssalarındaki tekrarlarda tezahür ettiğine işaret etmektedir.

Ebû Zehre kıssaların aynı yahut benzer veya birbirine yakın ifadelerle

⁶⁹ Bilgi için bk. Fadl Hasan Abbas, *Kasasü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Amman: Dârü'n-Nefâis, 2010), 77.

⁷⁰ Bilgi için bk. Cüneyt Eren, "Kur'ân'ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belâgat Açısından Değerlendirilmesi", *EKEV Akademi Dergisi* 3/2 (2001) 91-107.

⁷¹ Örnek âyetler için bk. el-En'âm 6/46, 65; el-İsrâ 17/41, 49; el-Kehf 18/110; Tâhâ 20/113.

⁷² Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 139.

tekrarlanmasına rağmen siyaktan dolayı farklı anlamların ön plana çıktığını belirtmektedir. Ona göre bu durum hem Kur'ân lafızlarındaki tekrarlarda hem de kıssalarda belirgindir. Örneğin o, A'râf sûresinde Hz. Âdem ve eşini konu edinen âyetlerin benzerinin Bakara sûresinde de zikredildiğini ancak her iki sûrede bir tekrarın olmadığını belirtmektedir. Ona göre her iki sûrede aktarılan sahneler birbirini tamamlamaktadır. Ayrıca çıkarılacak ders ve ibretler değişkenlik arz etmektedir. Nitekim A'raf sûresinde şeytanın secde etmemesine, Hz. Âdem ve eşini saptırmaya çalışmasına ve Âdem ile eşinin pişmanlıklarına; Bakara sûresinde ise Âdem'in yaratılışına, meleklerin itirazlarına, Adem'e secde emrine yer verilmiştir. Her iki sûre birlikte değerlendirildiğinde birbirini tamamlamaktadır.⁷³ Dolayısıyla Kur'ân'da salt anlamda tekrardan bahsetmek mümkün değildir. Bilakis tekrar zannedilen hususlarda ibreti farklı şekillerde beyan etmekten bahsedilebilir. Zira ona göre Kur'ân, bir kıssadan alınması gereken ibreti çeşitli sahneleriyle görünür kılmaktadır. Bu bağlamda zahirî anlamdaki tekrarların ibret çeşitliliğini sağladığını, haberlerde bir tekrardan bahsedilemeyeceğini belirtmektedir.⁷⁴ Örneğin Ebû Zehre Kur'ân'da İsrâiloğulları'nın sapkınlıklarını ve haktan yüz çevirmelerini konu edinen birçok âyetin olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Kur'ân'da bu kavmin olumsuz özellikleri, farklı sûrelerden çeşitli âyetlerde yer almıştır. Bu durumun bir örneği olarak Hz. Nûh kıssası Kur'ân'da birçok yerde zikredilmiş olsa da her yerde farklı ibretler ortaya koymaktadır. Esasen bu durum bir tekrarlanma değildir. Kur'ân'da bu yöntemle bir yerde aktarılan kıssada eksik bırakılan bir husus başka bir yerde tamamlanmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'da bunu yaparken daha önce zikretmiş olduğu bazı sahnelere atıfta bulunması tabiidir. Ona göre geçmişe atıfta bulunmadan cümle bütünlüğünün sağlanması mümkün değildir.⁷⁵ Bu bakış açısıyla Ebû Zehre birçok âlimin de belirtmiş olduğu üzere⁷⁶ Kur'ân'da mutlak anlamda bir tekrardan bahsedilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Öte yandan bazı araştırmacılar, Kur'ân'daki tekrarların te'kid, takrir, vaîd, tehdid, zecr, tebşir, öğüt gibi gayeler içermesi yönüyle kendine özgü mesajlar içerdiğinin altını çizmiştir.⁷⁷

Ebû Zehre Kur'ân'ın bir şeyi tekrar etme yönünün, beyanın tasrif edilmesi olarak algılanması gerektiği lafın uzatılması şeklinde anlaşılmasının uygun olmadığı görüşündedir. Ona göre bu tekrarların makama uygun bir sırrı ve dikkatleri üstüne çeken bir gayesi mevcuttur. Ebû Zehre, Câhiz'in (ö.

⁷³ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 143.

⁷⁴ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 7/3698, 3746; 8/4106; 9/4822, 4877.

⁷⁵ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 6/2979.

⁷⁶ Salâh Abdulfettâh el-Hâlidî, *el-Kur'ân ve Nakdu Metâ'ini'r-Ruhbân* (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 2007), 1/569; Mennâ' Halîl el-Kattân, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (b.y.: Mektebetü'l-Meârif, 2000), 319.

⁷⁷ Bilgi için bk. Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî, *Min Revâ'i'l-Kur'ân: Te'emmülât 'ilmiyye ve edebiyye fi Kitâbillâhi 'azze ve celle*, (Dimaşk: Dârü'l-Fârâbî, 2007), 117; Ali Erbaş, *Kur'an'daki Tekrarlar ve Hikmetleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 29-63.

255/869), şu ifadelerine de bu bağlamda yer vermektedir:

“Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın Arapları ve bedevileri muhatap aldığında kelâmı işaretle, üstü örtülü bir şekilde ve hazf biçiminde ifade ettiğini; İsrâiloğulları'nı muhatap aldığında yahut onlardan bahsettiğinde ise kelâmı ayrıntılı kullandığını ve kelâmda fazlalığa gittiğini müşahede ettik”.⁷⁸

Ona göre Arapların ezber kabiliyetlerinin güçlü olması ve kendilerinin de ümmî olmaları sebebiyle kendilerine veciz ifadelerle hitap edilmiştir. Bununla birlikte Ebû Zehre Kur'ân'da ziyadenin olmadığını, bunun Kur'ân'ın belâgatıyla ters düştüğünü ifade etmektedir. Benzer şekilde o, itnâbın sadece Medenî âyetlerde olmadığını Mekkî âyetlerde de bunun örneklerine rastlanıldığını savunmakta ve tevhid düşüncesini ele alan bazı âyetleri buna delil olarak göstermektedir. Ona göre itnâb ve îcâz durum ve şartların gerektirdiği şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Mekkî ve Medenî âyetleri kesin bir şekilde bunun üzerinden ayırmak doğru değildir. Başka bir ifadeyle Ebû Zehre'nin görüşüne göre veciz ifadeleri Mekkî sûrelerin, itnâbı ise Medenî sûrelerin özelliği olarak kabul etmek mutlak anlamda doğru değildir.⁷⁹ Öte yandan Râfî (ö. 1356/1937) Câhiz'in mezkûr ifadesinden hareketle Kur'ân'ın Arapların konuşma biçimlerini dikkate aldığı görüşündedir. Bu bağlamda onlara hitap edilirken kimi zaman doğrudan delile atıfta bulunduğu, kimi zaman yer yer hazf yapıldığını veya sadece anlama delâlet eden işaretlerle yetinildiğini yahut özlü kelimelerin kullanıldığını belirtmektedir. Arap olmayanlara seslenildiğinde ise daha çok tekrar ve detaya yer verildiğini ifade etmektedir.⁸⁰ Ancak bu durum yaygın olmakla birlikte istisnâ örnekleri mevcuttur. Örneğin Ebû Zehre'nin de ifade ettiği üzere Rahmân sûresi Mekkî olmasına rağmen bu sûre, müşriklerin Allah'ın vahdaniyetine boyun eğmelerinin gerekliliğini ve nimetin şükrünün ifa edilmesinin nedenlerini ayrıntılı bir şekilde⁸¹ ele almıştır.⁸²

Ebû Zehre'ye göre kıssaların tekrar edilmesindeki temel gaye, ibret çeşitliliğini sağlamaktır. Örneğin Kur'ân'da Hz. İbrahim kıssasıyla ilgili birçok sahneye yer verilmiştir. Babasıyla olan diyalogu, Nemrut'la olan münazarası, kavmiyle olan mücadelesi, oğluyla olan iletişimi gibi sahneler Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde zikredilmiştir. Tüm bu sahneler tek bir olay örüntüsü şeklinde aktarılmamıştır. Ebû Zehre'ye göre bu tarz bir üslubun seçilmesi ibret alınacak mesaj çeşitliliğinin sağlanması gayesine matuftur. Ona göre eğer kıssanın tamamı tek bir parça şeklinde aktarılmış olsaydı, okuyucu hangi mesajın alınacağı konusunda şaşkınlık yaşayabilirdi. Bu sebeple kıssadan

⁷⁸ Ebû Osmân Amr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Hayevân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 1/64.

⁷⁹ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 143.

⁸⁰ Mustafâ Sâdık b. Abdırrezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir er-Râfî'î, *İcâzü'l-Kur'ân ve'l-belâgatü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005), 135.

⁸¹ er-Rahmân 55/1-15.

⁸² Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 143.

alınması gereken ders geri planda kalabilirdi.⁸³

Ebû Zehre'ye göre Kur'ân kıssaları insanların aktardıkları hayali yahut gerçek rivayetler gibi değildir. Zira Kur'ân kıssaları aktardığı gerçek olayları, dinleyiciyi etkilemek yahut tarihî bir bilgiye atıfta bulunmak için irdelememektedir. Bilakis Kur'ân, yaşanmış hadiselerden ders ve ibret almak, hak-dalâlet mücadelesine yer vermek, peygamberleri ve onları takip eden davetçilerin sorumlu tutuldukları yüce değerlere işaret etmek ve kavimlerin tercih ettikleri yolun sonucunun ne olduğunu göstermek gibi yüce gayelere matuf bir şekilde olayları aktarmaktadır. O, Kur'ân'ın olayları aktarmasındaki amacının salt anlamda dinlenilmesi yahut okunması olmadığını; gerçek amacın kıssalardan ibret alınması⁸⁴ olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵ Ebû Zehre bu durumun Hz. Mûsâ kıssasında bariz olduğunu belirtmektedir. Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın doğumu, annesinin onu nehre bırakması sonrasında Firavun'un sarayına yerleşmesi, ardından kız kardeşi tarafından bulunması ve annesinin onu tekrar emzirmesi sahnelerinin her biri, başlı başına anlatılmaktadır. Bu sahnelerde birçok mucizeye değinilmektedir. Allah Teâlâ'nın gözetiminde annesinin bir sandık yapmasının, Allah'ın onu Firavun'un eliyle korumasının büyük peygamberlerin karşılaşabileceği sahnelerin özeti mahiyetinde olduğunu belirtmektedir. Kur'ân bu sahnelerin her birine özet olarak değinmektedir. Ebû Zehre'ye göre Hz. Mûsâ'nın bir kişiyi öldürmesinden dolayı yaşadığı pişmanlık ve saraydan çıkması, ardından şehre inip halkın arasına karışarak onların yaşadıkları zorlukları müşahede etmesi, Firavun askerleri tarafından aranması ve panik halde şehirden kaçması gibi olaylar örgüsü başlı başına ibretler içermektedir. Ardından Hz. Şuayb peygamberin yanına sığınması, korku ve dehşetin yerini huzur ve güvenin almasını sağlayan sahneler yer almaktadır.⁸⁶

Ebû Zehre'ye göre Kur'ân'ın çeşitli sahnelerle zikretmiş olduğu bu kıssaların hiçbirinde salt anlamda bir tekrar yoktur. Birbirine benzeyen ibare ve anlamlar tekrar gibi gözükse de esasında zikredilen kıssaların her bir sahnesinin, farklı bir anlamı ve maksadı mevcuttur. Bu sebeple de lafız ve mana açısından her bir sahnesi diğerinden farklıdır.⁸⁷ Aynı sahnenin yeni bilgi ve detaylar ışığında aktarılması söz konusudur.⁸⁸ Örneğin Hz. Mûsâ'nın, Firavun'u İslâm'a davet etmekle emrolunduktan sonra henüz onunla karşılaşmamışken, Allah'ın Hz. Mûsâ'yı geçmişe götürmesi ve onun geçmişte yaşadığı sıkıntılardan Allah'ın lütfuyla kurtulduğu hatırlatılarak

⁸³ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 151.

⁸⁴ Yûsuf 12/111.

⁸⁵ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 9/4491.

⁸⁶ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 128-130.

⁸⁷ Zâhirî anlamda tekrar gibi görünen birçok âyetin, esasında farklı yöntem ve yeni bir üslûpla ele alındığı görülmektedir. Bu konuda bk. Dihlevî, *el-Fevzü'l-kebîr*, 160.

⁸⁸ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 155-161; Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 9/4726.

onun küçüklüğüne atıfta bulunması Kur'ân'ın kimi zaman bir kıssayı farklı bağlamlarda ele aldığını ve Kur'ân'ın değişik âyetlerine serpiştirilen kıssanın farklı sahnelerinin bir araya getirilmesi sonucunda beyan açısından ve kıssanın bütüncül resminin ön plana çıkarılması yönüyle özgün bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır. Ebû Zehre, Hz. Mûsâ'ya dair anlatılanları tekrar olarak görmemektedir. Her ne kadar Hz. Mûsâ'nın doğumundan bahseden âyetler başka sûrelerde zikredilmiş olsa da her iki sahnenin de farklı hedefler taşıdığını belirtmektedir.⁸⁹ Bu yönüyle Ebû Zehre, salt anlamda bir tekrardan bahsedilemeyeceğini ancak bir tecditten/yenilenmeden bahsetmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Zira Hz. Mûsâ'nın doğumu sonrası yaşadığı bazı şeylerin, genel bir maksat üzere zikredildiğini ifade etmektedir. Bunun temel amacının, hedef ve gayeye kilitlenme ve imanı sağlamlaştırma amacı taşıdığını söylemektedir.⁹⁰ Dolayısıyla çok çeşitli ve zıt şekillerde yansımaları olsa da tüm bu tekrarların, amacın gerçekleşmesi itibarıyla tek bir yerde birleştiğini belirtmektedir.⁹¹

Ebû Zehre, Hz. İbrahim kıssasını da bu bağlamda örneklendirmektedir. Hz. İbrahim'in Arapların atası olduğunu ve Kur'ân'ın bu hikâyeyi değişik bağlamlarda ama birbirini tamamlayıcı şekillerde aktararak çok yönlü dersler verdiğini ifade etmektedir. Zira söz konusu kıssaya dair ilk âyetlerde⁹² Hz. İbrahim'in Kâbe'yi oğluyla inşa etme süreçlerine ve onun korunması için dualarına yer verdiğini ifade etmektedir. Bu âyetlerin Arapların Hz. Muhammed'in davetine icabet etmeleri için açık mesajlar içerdiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Hz. İbrahim'in mutmain olabilmesi için Allah Teâlâ'dan ölüleri nasıl dirilttiğini sorduğunu, Nemrut'la Allah'ın diriltme kudreti hususunda münakaşa etmesi konusunun ön plana çıkarıldığını, esasında bu konuların bir tekrar mahiyetini taşımadığını ve burada imanın delillerle güçlendiği mesajının verildiğini; ancak inkâr sahibi kişiler için ise delillerin küfrü arttırmaktan başka bir işe yaramadığı mesajının ön plana çıkarıldığını belirtmektedir. Babasıyla olan davet yöntemini de Kur'ân'ın tek bir pasajda anlatmadığını ifade etmektedir. Öncelikle Hz. İbrahim'in babasının ve kavminin taptığı şeylerin bir faydası olmadığını belirttiğini yıldızların, ayın ve güneşin ilâhlık vasfına sahip olmadığını bir giriş mahiyetinde zikrettiği söz konusu kıssaya dair ikinci defa varid olan âyetlerde⁹³ vurgulamaktadır. Ancak bu mücmel girişe yer verilen başka bir grup âyetlerde⁹⁴

⁸⁹ Allah'ın Hz. Mûsâ'yı geçmişe götürmesi ve ona bahsettiği nimetlerini hatırlatması Hz. Mûsâ'yı her konuda Allah'a güvenmeye yönlendirmektedir. bk. Saïd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr* (Kahire: Dârü's-Selâm, 1424), 7/3358.

⁹⁰ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 160-161. Benzer yaklaşım için bk. Şa'râvî, *Tefsiru eş-Şa'râvî*, 164-165.

⁹¹ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 169.

⁹² el-Bakara 2/124-128.

⁹³ el-En'âm 6/74-80.

⁹⁴ el-Enbiyâ 21/51-70.

genişçe yer verildiğini ve davetin bu aşamasında münakaşanın yaşandığını ve Hz. İbrahim'in onların putlarına ve inanç biçimlerine savaş açtığını belirtmektedir. Ona göre En'âm ve Enbiyâ sûreleri Hz. İbrahim'in davet aşamalarının tamamlanmış evrelerini ele almaktadır. Dolayısıyla da bir tekrardan bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca ona göre bu birbirini tamamlayıcı hikâyenin farklı pasajlarda zikri Hz. İbrahim'in karşılaştığı zorlukları ve İslâm düşüncesinin sözlü eylemden fiili eyleme geçişini açıkça ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda okuyucunun İslâm davetinin tek bir aşamasının olmadığı gerçeğini fiili vakıalar üzerinden kavramasına imkân vermektedir. Dolayısıyla burada bir tekrar olmaktan öte mesajların tecdidi ve farklı sahnelerin ön plana çıkarılması söz konusudur⁹⁵

Esasen zâhirî anlamda tekrar olarak algılanabilecek âyetlerde tekrarın dikkate alınmasından ziyade başka anlamlara odaklanmak en doğrusudur.⁹⁶

3. KISSALARIN ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

Ebû Zehre Kur'ân kıssalarını Kur'ân'ın özgün ve eşsiz anlatım tarzlarından biri olarak görmektedir. Ona göre her lafız zikredilen makama uygun olarak Kur'ân'ın beyanî yönünü yansıtmaktadır. Bu sebeple kıssaların her bir sahnesi, tek başına Kur'ân'ın özgün üslubunu ortaya koyduğu gibi bir kıssanın tüm sahnelerinin birleşimiyle ortaya çıkan büyük resim,⁹⁷ Kur'ân kıssalarının eşsiz ifade şekillerini yansıtmaktadır. Ona göre bu sahnelerin müstakil olarak irdelenmesi ve birlikte ele alınmasıyla kendine özgü zengin yönleri ve ortaya çıkan yeni anlamları mevcuttur.⁹⁸ O Kur'ân'ın bu üslubunun, sadece kıssalar bağlamında değil, tüm âyetler için geçerli olduğunun altını çizmektedir. Bununla beraber kıssaların kendine özgü yönleri olduğuna da atıfta bulunmaktadır.

Ebû Zehre'ye göre Kur'ân kıssaları, geçmiş ümmetlerden, olaylardan, kavimleriyle mücadele eden peygamberlerden ve buna karşı çıkan inatçı kişilerden haber vermektedir. Ancak Kur'ân'ın bunları aktarması, insanların bazı olayları aktarmasına benzememektedir. Kur'ân kıssalarının içerdiği sahnelerin mücerret anlamdaki sözlerden beyânî tasvir açısından farklılaşmaktadır. Zira Kur'ân kıssalarında şahıs, olay ve vakıalar tasvir edilerek

⁹⁵ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 124.

⁹⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 1/232; Ebû Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Dâru lhyâ't-Türâsî'l-Arabî, 1957), 1/305; Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1394/1974), 4/229.

⁹⁷ Bu konuda bk. Ebû Bekr Abdülkâhir el-Cürçânî, *Derecüd-dürer fî tefsîri'l-ây ve's-süver*, thk. Talat Salahul - Ferhan Muhammed Edib Şekür Emrir (Amman: Dâru'l-Fikr, 2009), 2/17; Ebû Hafs Necmüddîn en-Neseffî, *et-Teyisîr fî't-tefsîr*, thk. Mâhir Edîb Habbûs (İstanbul: Dâru'l-Lübâb, 2019), 77.

⁹⁸ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 181.

anlatılmaktadır. Örneğin Kur'ân bir şahsı zikrettiğinde sanki onu görüyor-muş gibi tasvir edip aktarabilmektedir. Kur'ân, kıssada zikri geçen şahsın korku, şefkat, rahatsızlık, inkâr gibi hallerini o denli özgün, açık ve net bir beyan tarzıyla yansıtır ki sanki anlamlar, o şahsın tüm yönleriyle resmini çekmiş gibi olmaktadır. Öyle ki bir fotoğrafçı, bir şahsın vakialardan birindeki halini yansıtan resmini çekseydi, o resim Kur'ân üslubunun ve beyânî tarzının ortaya koyduğu tasvirden daha gerçekçi olmazdı.⁹⁹ Ebû Zehre Kur'ân kıssalarının bu özgün üslûp özelliklerine dair birçok örnek zikretmektedir. Ona göre “*Mûsâ'nın annesine, 'Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak. Korkup kaygılanma...'*”¹⁰⁰ âyetlerin bu bağlamda örnek olabilir. Ebû Zehre'ye göre bu âyetlerde, korkuya kapılmış, kaygılı, tedirgin yeni doğum yapmış bir annenin doğum kaygısının yanı sıra birçok stresi ve ağırlığı yaşamakla da baş başa kalan bir kadının durumu tasvir edilmektedir. Zira çocuğunun kurtuluşunu isteyen bu anne büyük bir panik içerisinde iken vahiy devreye girmekte, ondan üzülmemesi ve korkuya kapılmaması ve çocuğunu sandığa bırakması talep edilmektedir. Böylelikle ilâhî vahyin telkinleriyle tüm bu olumsuz tablonun yerini olumlu bir hava almaktadır. Zira bu âyetlerde çocuğunun tekrar kendisine döndürüleceği ifade edilerek kaygı ve paniğin yerini güven duygusunun; kararsızlığın yerini kararlılığın, korkunun yerini ise sükûnetin alması sağlanmıştır. Ancak anne, çocuğunu sandığa koymasıyla beraber korku, sükûnet, güven ve endişe halleri zihin dünyasında karmaşık bir şekilde devam etmiştir. Ta ki Allah onu sabırla desteklemiş¹⁰¹ ve böylelikle düşmanları gerçek sırrı hakkında bilgi sahibi olamamıştır. Sonuç olarak Allah, kadını çocuğuna kavuşturmuştur. Ebû Zehre hiç kimsenin bu kadının halini Kur'ân'daki gibi tasvir edemeyeceğini belirtmektedir.¹⁰² Zira Kur'ân aktardığı kıssaları son derece etkili bir şekilde tasvir etmekte ve anlattığı olayları okuyucunun zihin dünyasında hareketli hale getirebilmektedir. Bunun sonucunda okuyucu olayları sanki canlı seyrediyormuş hissine kapılabilmektedir.¹⁰³

Ebû Zehre'ye göre Kur'ân'ın özgün beyânî yönünü yansıtan ve kıssaların hakikatini ortaya çıkararak en etkili anlatımlarından birisi de Ashâb-ı Kehf kıssasıdır. Hatta ona göre bu kıssa, başlı başına Kur'ân'ın tasvirî beyanını yansıtan mucizelerinden biridir. Ona göre sûrenin her bir âyeti, olayı öylesine etkileyici aktarmaktadır ki sanki gerçekleşen olay, haber verme yoluyla değil bizzat görülmüş gibi bir izlenim oluşmaktadır. Bunun neticesinde ak-

⁹⁹ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 133.

¹⁰⁰ Bilgi için bk. el-Kasas 28/7-12.

¹⁰¹ Müminlerin temel özelliklerinden biri de kendilerini aşan konularda mutlak teslimiyet gösterip sebat göstermeleridir. Bu konuda bilgi için bk. Şuayip Karataş, “Kur'ân'da 'Selâm Olsun!' İfadesiyle Esenliğe Mazhar Olacağı Belirtilen Davranışlar”, *Dergiabant* 9/1 (2021), 157-161.

¹⁰² Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 150.

¹⁰³ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 188.

tarılan kıssayı okuyan biri, yaşanılmış hadiseye şahitlik etmiş ve olay örgüsünü bizzat görmüş gibi kıssayı kavrayabilmektedir. Ona göre Kur'ân'ın kıssalardan alınması gereken mesajlarını derinlikli, anlaşılır ve açık bir üslûpla iletmesinin bunda payı vardır. Kur'ân'ın takip ettiği bu beyan yöntemi okuyucuyu daha fazla etkilemekte ve Kur'ân'ın aktarmış olduğu gaybî konuların kabulünü daha da kolaylaştırmaktadır.¹⁰⁴

Ebû Zehre Ashâb-ı Khef kıssasının beyanî yönünü dört sahnede irdelemektedir. Birinci tablo, putperestlikten kaçıp Allah'a iman edip sığınan gençlerin sahnesidir. Bu gençler, Allah'a tam bir teslimiyetle bağlı olmuş ve ona sığınmışlardır. Zira Yüce Allah "*Mademki siz onlardan ve Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının*"¹⁰⁵ âyetinde ifade edildiği üzere putperestliğin olumsuzluğundan ve kargaşasından kurtulmaları için mağarayı onlara koruyucu kılmıştır. Onları tevhide aykırı bir sözü duyma rahatsızlığından ve putperestlerin zulümlerinden aynı anda korumuştur. Böylelikle onlar hem kendilerine zulmedenlerden uzaklaşmış hem de hissî anlamda şirkin olumsuz etkilerinden kurtulmuşlardır. Kur'ân, onların uyku hallerini, "*Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın*"¹⁰⁶ şeklinde tasvir etmektedir. Ebû Zehre'ye göre onlara dair bu sahneleri okuyan birisi, onları görüyormuş gibi hadiseyi takip etmektedir. İkinci sahne ise onların uykudan uyandıktan sonraki hallerini konu edinmektedir. Allah onların kavimleriyle ters düşme ve onlardan uzaklaşma nedenlerini "*Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduğuna dair açık bir delil getirseler ya!*"¹⁰⁷ âyetiyle etkileyici bir üslûpla izah etmektedir.¹⁰⁸ Üçüncü sahne ise onların uyku hallerini resmetmektedir. Kur'ân, onlar uykuda iken güneşin mağaralarının sağına vurmasını, batarken de onlara dokunmamasını ve böylelikle güneşle havanın onları çepeçevre kuşatmasını "*Güneşin, doğduğu zaman mağaralarının sağına vurduğunu; batarken de onlara dokunmadan sol taraftan geçip gittiğini görürsün. Onlar ise mağaranın ortasındalar.*"¹⁰⁹ âyetiyle tasvir etmektedir. Onlar uyku halinde iken hayatın güzelliği devam etmektedir. Zira rüzgâr, güneş ve hava tüm güzelliğiyle onları çepeçevre kuşatmıştır. Kur'ân mekânı öyle güzel bir şekilde tasvir etmektedir ki okuyucu sanki mekânı görmüş gibi olmaktadır. Öyle ki Kur'ân, onların uyku halinde uyanık insanlar gibi Allah'ın iradesiyle sağa ve sola döndürüldüklerine, köpeklerinin de mağaranın girişinde ayaklarını uzatmış bir şekilde beklediğine dair ince

¹⁰⁴ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 190.

¹⁰⁵ el-Kehf 18/16.

¹⁰⁶ el-Kehf 18/18.

¹⁰⁷ el-Kehf 18/15.

¹⁰⁸ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 190.

¹⁰⁹ el-Kehf 18/17.

ayrıntılara dahi yer vermiştir.¹¹⁰

Son sahne ise uykularından uyandıktan sonraki hallerini konu edinmektedir. Kur'ân onların mağarada ne kadar kaldıklarını kendi aralarında sorgulamalarını aktarmaktadır. Bu gençler mağarada bir veya iki gün kaldıklarına dair bir tahminde bulunsalar da zanna dayalı bilgiyle hareket ettiklerinden dolayı Kur'ân onların bu konudaki düşüncelerinin doğru olmadığını "*Kaldığınız müddeti rabbiniz daha iyi bilir*"¹¹¹ ifadesiyle ele almaktadır. Sonrasında Kur'ân bu gençlerin şehir merkezine yiyecek almak için gönderdikleri arkadaşlarını küfür ehlinin durumlarından haberdar olması için dikkatli davranması noktasında uyardıklarını aktarmaktadır. Son olarak kısas, etkileyici bir şekilde asıl maksada odaklanmaktadır. Onların tüm çabasına rağmen "*Böylece (kıssayı anlatarak insanları) onlardan haberdar ettik ki Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler*"¹¹² âyetiyle Yüce Allah, onların halleri hakkında insanların bilgi sahibi olmalarını isteyerek kıyametteki vaadinin hak olduğunu bu somut olay üzerinden göstermiştir.¹¹³ Böylelikle Ebû Zehre Kur'ân'ın derinlikli bir şekilde tasvir ettiği bu kıssayla, Allah'ın kıyametteki vaadinin hak olduğunu ortaya koymaya çalıştığını açıklığa kavuşturmuştur. Bu durumda bu tespitlerden hareketle, Kur'ân'ın bu üslup ve beyan tarzıyla asıl amacının sadece insanların duygularına hitap etmekle sınırlı bir gayesi olmadığı anlaşılmaktadır. Aksine Kur'ân'ın her kıssadan çıkarılması gereken derslerin daha etkili bir şekilde zihinlerde yerleşmesi gayesine matuf olarak bu şekilde etkili bir üslubu kullandığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Ebû Zehre kıssalar mevzusunu çok farklı boyutlarıyla ele alan âlimlerden biridir. O, Kur'ân'ın beyânî tarzının somut olarak yansıtıldığı en önemli alanların başında kıssaları görmektedir. Onun, Kur'ân'ın her bir kıssasının özgün anlatım tarzına sahip olduğu, akla ve duyguya aynı anda etki ettiği düşüncesinde olduğu ve bunu çeşitli bağlamlarda sıklıkla ön plana çıkardığı görülmüştür. Ebû Zehre'nin Özellikle kıssaların beyânî yönüne atıfta bulunmasının en temel sebeplerinden birisi, kıssaların ilâhî üsluba sahip olmasını, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunun delili olarak kabul etmesi sebebiyledir. Zira ona göre kıssaların gaybî, teşrîî, tarihi yönlerinin üst düzey bir beyanla aktarılması kıssalardan alınması gereken ibretleri daha etkili kılmakta ve muhaliflerin düşüncelerini de çok yönlü olarak bertaraf etmektedir.

Ebû Zehre'nin kıssalara bakışına dair üzerinde durulması gereken baş-

¹¹⁰ el-Kehf 18/18.

¹¹¹ el-Kehf 18/19.

¹¹² el-Kehf 18/21.

¹¹³ Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*, 191.

ka bir nokta çoğu müfessirin de vurgulamış olduğu üzere onun da kıssaları tarihi hak-batıl mücadelesinin sahnelendiği bir olgu olarak görmesidir. Ancak o, bu mücadelenin kesintiye uğramadığını düşünmektedir. Dolayısıyla da tarihte yaşanmış mücadele sahnelerinin sürekli bir şekilde tekerrür ettiği kanaatindedir. Nitekim onun Mekke müşriklerinin itirazlarını ve Kur'ân'ın müşriklerin inkarlarına cevaben kıssalara yer vermesini bu bağlamda incelemektedir. O, Kur'ân'ın müşriklerle olan münazarasında mekânsal olarak o dönemde yaşanmış bazı kıssalara yer verildiğini ve davranış yönüyle de aynı problemleri yansıtan kavimlerden bahsedildiğini haber vermektedir. Bu benzerlikten hareketle Ebû Zehre'nin Kur'ân'ın aktarmış olduğu tarihi hadiselerin bir hayal mahsulü olmadığını yahut tarihçilerin gerçekten de yaşanmış hadiselerle yer verdikleri bir beyan tarzını takip etmediğini ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Ebû Zehre'nin Kur'ân kıssalarının taşıdığı mesajların temelinde ibretin olduğuna dair genel kanaatle örtüşen yorumlarda bulunduğu da görülmüştür. Bu bağlamda o, kıssaların Hz. Peygamber ve inananları karşılaştıkları zorluklar karşısında teselli eden yönünün olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca kıssalarla, müminlerin çektikleri eziyetlerin kalıcı olmadığı, bunun benzeri acıların geçmişte peygamberlere tabi olanların da başına geldiği mesajının verildiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Kur'ân kıssalarının inkâr edenlere dönük de etkileyici mesajlar barındırdığının, kıssalar aracılığıyla kendilerinden geçmişte helak olan kavimlerden ders ve ibret almalarının talep edildiğinin altını çizmektedir. Tüm bunlarla beraber Ebû Zehre, kıssaların gerçek bir mücadeleyi konu edindiğini ve alınacak ibretin sahneden sahneye değişiklik arz ettiğini belirtmekte ve bu yönüyle esasında kıssalardan alınacak ibreti somutlaştırmaktadır.

Ebû Zehre'ye göre Kur'ân kıssalarının faydaları sadece ibret almakla sınırlı değildir. Onun, kıssaların tüm semavî dinler için ortak öğretiler taşıdığını bu bağlamda ele aldığı anlaşılmıştır. Örneğin Allah'ın adalete bağlılığı tüm din sahiplerine emrettiğini ve bunun kıssalarda belirgin bir şekilde ortaya konduğunu belirtmektedir. Adaletin belirgin bir şekilde görüldüğü hükümlerden olan kısası da bu pencereden inceleyen Ebû Zehre'ye göre bu hükmün neshe tabi kılınması mümkün değildir. Bu bağlamda onun kıssaların sadece ahlâkî açıdan insanlara sorumluluklar yüklediği, hukuki açıdan da evrensel ilkeler ortaya koyduğu düşüncesine sahip olduğu anlaşılmıştır. Kanaatimizce bu bakış açısı Ebû Zehre'nin kıssalardan alınması gereken dersleri soyut bazı kavramlardan ibaret görmediği, kıssaları hayatın tüm yönlerine şamil öğreti ve ilkelerden müteşekkil değerlendirdiğini göstermektedir. Onun nazarında kıssalarda bu ilkelerin zikredilmesi tüm insanların dikkate alması gereken ortak öğretiler olmalarındandır. Bu sebeple de bu temel öğretiler, her zaman ve her koşulda ihmal edilmemesi gerekmektedir.

Ebû Zehre'nin kıssalar bağlamında üzerinde durduğu başka bir konu tekrarlardır. Çalışmada onun Kur'ân'da salt anlamda bir tekrarın varlığını kabul etmediği, zahirî tekrarları Kur'ân kıssalarının bütüncül anlamını yansıtan ve değişik zaviyelerden ele alınan konunun anlaşılmasına katkı sunan bir araç olarak yorumladığı görülmüştür. Bu bağlamda onun Hz. Mûsâ ve Hz. Nûh gibi peygamberlerin kıssalarının farklı sahnelerle çeşitli şekillerde zikredilmesini bir tekrar olarak değil aksine birçok öğreti ve amacı barındıran bütüncül bir gayeye matuf olarak değerlendirdiği saptanmıştır. Ona göre tekrarların en büyük sebeplerinin başında Kur'ân kıssalarının yaşanmış hadiseler olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanmış bir hadisenin tek-düze olması mümkün değildir. Geçmişteki peygamberlerin davet süreçlerinin zor ve meşakkatli olması, çeşitli davet yöntemlerini takip etmeleri ve bunun neticesinde kavimlerinden çok çeşitli itirazlara ve yer yer zorluklarla karşılaşmaları onlara dair aktarılan haberlerin tüm bu yönlerini aksettirecek şekilde olmasını gerektirmiştir. O, yaşanmış her bir hadisenin müstakil bir şekilde aktarımının okuyucuda daha derin etkiler bıraktığını ve o sahnedeki alınacak ders ve ibreti daha da somutlaştırdığı kanaatinde. Bu yönüyle o, tekrarları sadece beyanın bir parçası olarak değil aynı zamanda Kur'ân'ın yaşanmış tarihi hadiseleri somutlaştırma gayesinin bir parçası olarak değerlendirmektedir.

Son olarak Ebû Zehre'nin Kur'ân üslûbunu da kıssaların özgün yönlerinden biri olarak görmesi çalışmada örnekler üzerinden ele alınmıştır. Aslında o kıssaları, Kur'ân'ın zengin beyan tarzını yansıtan en önemli konulardan biri olarak görmektedir. Bu açıdan bakıldığında onun Kur'ân'ın üslûbuna atıfta bulunması son derece anlamlıdır. Ona göre Kur'ân'ın tasvir gücü ve kıssaların figürlerini sahneleyip konuşurma biçimi, Kur'ân'ın en büyük mucizelerindendir. Ebû Zehre'nin bu iddiayı, son derece başarılı bir şekilde birçok örnek üzerinden ortaya koyduğu çalışmada tespit edilmiştir. Bu bağlamda onun Ashâb-ı Kehf kıssasını, Kur'ân'ın özgün beyânî tarzını yansıtacak şekilde incelemesi, elde edilen önemli sonuçlardan biridir.

KAYNAKÇA

- Abbas, Fadl Hasan. *Kasasü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Amman: Dârü'n-Nefâis, 2010.
- Acar, Abdullah. "Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'ân Kıssaları". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 10 (2007), 97-151.
- Aksoy, Soner "Tarihsel Gerçeklik Tartışmasının Bir Parçası Olarak Kur'an'daki Kıssaların 'Hak' Olarak Nitelendirilmesinin Anlamı ve Mahiyeti". *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2024), 537-571.
- Aldemir, Halil. "Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (Haziran 2011), 195-218.
- Bilgiz, Musa. "Kur'an-ı Kerim'in Bazı Özellikleri". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/2, (2017), 185-213.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'an İlimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 19/1(2006), 29-44.
- Bûtî, Muhammed Saïd Ramazân. *Min Revâ'i'l-Kur'ân: Te'emmülât 'ilmiyye ve edebiyeye fi Kitâbillâhi 'azze ve celle*. Dimaşk: Dârü'l-Fârâbî, 2007.

- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Hayevân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Derecû'd-dürer fî tefsîri'l-ây ve's-süver*. thk. Talat Salahul-Ferhan - Muhammed Edib Şekûr Emir. Amman: Dârü'l-Fikr, 2009.
- Demir, Şehmus. "Kitab-ı Mukaddes'i Mitolojik Unsurlardan Arındırma Çabası ve Kur'an Kıssalarının Tarihî Gerçekliği". *İslâmi İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 103-122.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-hadîs*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1383.
- Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn el-Fârûkî. *el-Fevzü'l-kebîr fî usûli't-tefsîr*. çev. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî. Kahire: Dârü's-Sahve, 1987.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *Zehretü't-tefâsîr*. b.y.: Dârü'l-Fikr el-Arabî, ts.
- Ebû Zehre, Muhammed. *el-Mu'cizetü'l-kübrâ*. b.y.: Dârü'l-Fikr el-Arabî, ts.
- Erbaş, Ali. *Kur'an'daki Tekrarlar ve Hikmetleri*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Eren, Cüneyt. "Kur'an'ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belâgat Açısından Değerlendirilmesi", *EKEV Akademi Dergisi* 3/2, (2001) 91-107.
- Güler, İlhamî. "'el-Hakk' Kavramının Kur'an'daki Dinî-Ahlâkî İçeriğinin Tahlili". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 201-209.
- Halefullah, Muhammed Ahmed. *el-Fennü'l-Kasasî fî'l-Kur'ani'l-Kerim*. Kahire: y.y., 1951.
- Hâlidî, Salâh Abdulfettâh. *el-Kur'ân ve Nakdu Metâ'ini'r-Ruhbân*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2007.
- Havvâ, Saîd. *el-Esâs fî't-tefsîr*. Kahire: Dârü's-Selâm, 1424.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. nşr. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. thk. Abdullah el-Hâlidî. Beyrut: Şirketü Dârü'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1416.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs Râzî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. Arabistan: Mektebetü Nizâr, 1419.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İkbal, Muhammed. *Tecdîdü't-tefkîri'd-dînî fî'l-İslâm*. çev. Muhammed Yusuf Ades. Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Mısırî, 1955.
- Kara, Mustafa. "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz". *İslâmi İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 69-102.
- Karataş, Şuayip. "Kur'an'da Tevhidin Zıttı Olarak Şirk Kavramı", *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu*. İstanbul: Nida Akademi, 2019.
- Karataş, Şuayip. "Kur'an'da 'Selâm Olsun!' İfadesiyle Esenliğe Mazhar Olacağı Belirtilen Davranışlar". *Dergiabant* 9/1 (2021), 151-177.
- Kattân, Mennâ' Halîl. *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. b.y.: Mektebetü'l-Mearif, 2000), 319.
- Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 31-58.
- Kılıç, Sadık. "Kur'an'da Tefekkürün Semantik Evreni". *Diyanet İlmi Dergi* 54/4 (Aralık 2018), 41-86.
- Kılıç, Hasan. "Modern Dönem Kıssa Teorisine İlişkin Bir Analiz: İzzet Derveze Örneği". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Haziran 2024), 85-110.

- Kur'ân Yolu*. Erişim 7 Eylül 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. İbrâhim Eттаfeyyîş. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Mahmûd. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Baslûm. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed. *et-Teysîr fî't-tefsîr*, thk. Mâhir Edîb Habbûş. İstanbul: Dârü'l-Lübâb, 2019.
- Ortakçı, Halil. "Vehb b. Münebbih'in Kur'ân'a Dair Tarihî Rivayetleri". *Kur'an ve Tarih*. ed. Bedrettin Basuğuy vd. Ankara: Fecr Yayınları, 2023, 76-93.
- Öztürk, Mustafa. "Demitolojizasyon ve Kur'an". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2004), 1-27.
- Râfiî, Mustafâ Sâdik b. Abdırrezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir. *İ'câzû'l-Kur'ân ve'l-belâgatü'n-nebeviyye*. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 2005.
- Süleymân, Mukâtil. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âhmedî li'l-kitâb, 1394/1974.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru eş-Şa'râvî*. b.y.: Metâbiu Ahbârî'l-Yevm, 1997.
- Şengül, İdris. Kur'an Kissalarının Tarihi Değeri". *Diyanet İlmî Dergi* 32/4 (1996), 63-91.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Kur'an Kissalarına Giriş*. İstanbul: Kardelen Yayınları, 2013.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tatar, Burhanettin. "Kur'an'da Kissaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar". *Milel ve Nihal Dergisi* 6 (2009), 99-111.
- Yılmaz, Muhammed. "Muhammed Ebü Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsiri". *Diyanet İlmî Dergi* 51/1 (2015), 13-31.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kurân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1957.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Mehmet Yaşar.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.